

Республика Саха (Якутия)
Кобяйский улус (район)
Муниципальное казенное общеобразовательное учреждение
«Люксюгунская основная общеобразовательная школа»

Республиканская научно-практическая конференция
«Сметанин – улуу саха...», посвященная
100-летию писателя-воина Т. Е. Сметанина

тема работы: «Т. Е. Сметанин «Күөрэгэй»
остуоруйатыгар киһи майгытын көстүүтэ»

по направлению: Т. Е. Сметанин – «...поистине прирожденный,
талантливый детский писатель»

Выполнила: Максимова Мичийээнэ,
ученица 8-го класса
МКОУ «Люксюгунская ООШ».
Руководитель: Артамонова В. А. ,
учитель якутского языка и литературы

Люксюгун,
Ноябрь, 2019 г.

Ишинээбитэ

Кириитэ

1 баһа. Тимофей Сметанин олоҕо, айар үлэтэ

2 баһа. Тимофей Сметанин «Күөрэгэй» остуоруйатын дьоруойдара

3 баһа. «Күөрэгэй» остуоруйаҕа майгы арааһын наардааһын.

Түмүк

Туһаныллыбыт литература

Кириитэ

Үлэ тоѳоостоѳо. Ханнык баѳарар айымньыны суруйааччы туох эрэ сыаллаах-соруктаах айар. Ааѳааччыны туохха эрэ үөрэтээри, иитээри, көрдөрөөрү суруйар. Айымньыларга суруйааччылар араас майгылаах, өйдөөх-санаалаах дьону көрдөрөллөр. Ким эрэ омсолоох дьоруой, ким эрэ биһирэбиллээх. Киһи сорох айымньыны ааѳа олорон билэр дьонугар майгыннатар, эбэтэр маннык буолар куһаѳан эбит диэн санааѳа кэлэр. Майгы диэн тыл киһиэхэ эрэ сыһыаннаах буолбатах, тыынар тыыннаах барыта араас майгылаах. Киһи куһаѳан майгытын (көнөс, киннээх, улахамсык у.д.а.) кыылынан, көтөрүнэн сирэйдээн эмиэ көрдөрөллөр. Ол курдук, саха литературатыгар биир туспа суоллаах-иистээх Аѳа дойду сэриитигэр саа-саадах тутан дойду иһин олоѳун толук ууран сэриилэспит суруйааччылартан биирдэстэрэ Тимофей Егорович Сметанин буолар.

Тимофей Сметанин биһиэхэ, оѳолорго анаан, элбэх айымньыны суруйбута: «Куоскалар уонна саһыл», «Көрүдьүөс күн», «Куоска олонхото», «Борон куобах үөрэммитэ», «Куобахчаан күнэ», «Мэхээлэчээн булчут кэпсээннэрэ» о.д.а. Кини айымньыларыгар араас майгылаах дьону көрдөрөр ураты талааннаах. Хас биирдии тыынар тыыннаах, киһи-аймах барыта бэйэ-бэйэлэригэр майгыннаспат майгылаахтар. Холобур, «Күөрэгэй» остуоруйата. Бу остуоруйаѳа киһи эрэ буолбакка, кутуйахтар кытта ураты майгылаахтар. Ким эрэ аһыныгас, ким эрэ көнөс, ким эрэ албын, ким эрэ күүстээх санаалаах, ким эрэ киннээх. Айымньы хас биирдии дьоруойа майгы арааһын көрдөрөр.

Үлэм сыала. Тимофей Сметанин «Күөрэгэй» остуоруйатыгар майгы арааһа көстүүтүн ырытыы.

Үлэм сыалын ситиһэргэ маннык **соруктары** туруордум:

1. Тимофей Сметанин олоѳун, айар үлэтин кытары билсиһии;
2. Суруйааччы «Күөрэгэй» остуоруйатын ааѳыы;
3. «Күөрэгэй» остуоруйаѳа көстөр тыынар тыыннаах майгытын наардааһын, холобурдарга олоѳуран ырытыы.

Үлэ сонун. Тимофей Сметанин айар үлэтэ ырытыллыбыт, чинчиллибит. Ол эрэн, «Күөрэгэй» остуоруйатыгар араас майгылаах дьон баалларын туһунан анаан ырытыы

суох. Бу үлэбэ остуоруйаба кестөр тыынар тыыннаах майгытын ырытыыга, наардааһынна бу бастакы холонуу. Онон үлэм сонун.

1 баһа. Тимофей Сметанин олобо, айар үлэтэ

Тимофей Егорович Сметанин Кэбээйи оруойуонун Тыайа нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Оскуолаба хойутаан, төрөпүттэриттэн көнүлэ суох, 11 сааһыгар 1930 сыллаахха, үөрэх дыла бүтэрэ чугаһаабытын кэннэ киирбит. 1933 сыллаахха ситиһиилээхтик төрдүһү бүтэрбит. Онтон 13 сааһыгар Калинин аатынан колхуос көмөлөһөөччү суоччутунан анаммыт. Онтон Намна киирэн суоччут куурсун бүтэрэн 1934 сыл олунһутуттан колхуоһугар суоччут буолбут. 1936—37 үөрэх сылларыгар Кэбээйи оскуолатыгар кэлин биллиилээх поэт буолбут Пантелеймон Тулааһынап директорынан үлэлии сылдьан литературнай куруһуок ыһпыт. Ол куруһуокка Тимофей актыыбынай чилиэнинэн буолбут, илиинэн таһаарар сурунаалларыгар худоһунһуоктаабыт. Армияба 1942 сыллаахха ынырыллан, 284 минометнай полкаба сулууспалаабыта. 1944 сыллаахха икки мэтээллээх, сэрииттэн улаханлык бааһыран, эргиллэн кэлбитэ. Фронтовик-суруйааччы кыратык сынһанаат, Дьокуускайдаабы пединститутка киирбитэ. Суруйааччы, буйун, Аба дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ Орловскай – Курскай туһаайыыга, Хотугулуу-Арбаанцы 2-с Прибалтийскай фронтарга буолбут кыргыһыларга кыттыыны ылбыта. Сэрии толоонуттан дойдутугар «Хааннаах хара баттах», «Сүрэхтэн кэпсэтии», «Босхоломмут дэриэбинэ», «Саллаат ахтылбана», «Бухатыыр Армия», «Саллаат» диэн буорах сыттаах хоһооннору суруйан ыһпыта. Сэриигэ связист эбит, ол эрээри үчүгэйдик уруһуйдуурун иһин кинини разведкаба эмиэ ыталлар эбит. Ол туһунан суруйааччы Дмитрий Таас 1994 с. «Кыым» хаһыакка манлык суруйбут: «Кини (Т.Сметанин) дыңинэн связист этэ, ол гынан баран, кинини сатаан уруһуйдуурунан, разведкаба сылдьан инники линия былаанын уруһуйдаан устарга анаабыттара. Ити үлэтин ситиһиилээхтик толорбута». Тимофей Сметанин олус кылгастык олорон да аастар, олус элбэх кэрэ айымһылары норуотугар бэлэхтээбитэ.

2 баһа. Тимофей Сметанин «Күөрэгэй» остуоруйатын дьоруойдара

Тимофей Сметанин «Күөрэгэй» остуоруйатыгар барыта биэс дьоруой баар: Күөрэгэй, кини аҕата, Олоо, кини ийэтэ, Мойот.

Ону таһынан, кыылар-көтөрдөр: кутуйахтар, кус, оҕолоох эһэ, бөрө. Кыылар эмиэ араас майгылаахтар. Саха норуотун өһүн хоһооно этэр: «үтүө майгын – көтөр кынатын». Бу өс хоһоон дирин ис хоһоонноох. Хас биирдии киһи майгыта араас-араас буолар. Үтүө майгылаах киһини дьон, норуот убаастыыр, мөкү майгылаах киһи олоҕор эрэйи көрөр.

Күөрэгэй. Остуоруйаҕа сүрүн дьоруой. Тулаайах хаалбыт кыыс. Аҕатын иккис ойоҕо уонна кини уола Олоо атаҕастыыллар. «Күөрэгэй» остуоруйааны биир ааҕааччы маннык сыаналаабыта баар: «В этой сказке обрисован тип девочки- подростка, которая необыкновенно приспособлена к жизни. Она обладает умением общения. Создает вокруг себя безопасную среду своей доброжелательностью , умением прийти на помощь любому. Именно поэтому она сумела не сломаться в самых трудных обстоятельствах. Здесь также налицо высокий уровень стрессоустойчивости, жизнестойкости. Также наблюдается развитие коммуникативных компетенций. Күөрэгэй обладает здравым умом, твердой волей. Также она незлопамятна. Трудности жизни не ожесточают ее, не делают грубой и жестокой. Наоборот, она становится мудрее, добрее. И учится строить свое счастье. Трудности жизни закалили ее характер». Олус сөпкө сыаналаабыт.

Күөрэгэй аҕата. Кыыһын аһынар даҕаны ойоҕуттан куттанар. Ойоҕуттан куттанан кыыһын иччитэх балаҕанна илдьэр.

Олоо. Атаах, бэйэмсэх, киһиргэс, көнөс, өйө суох уол.

Олоо ийэтэ, Күөрэгэй маачахата. Күөрэгэйи сөбүлээбэт. Уолун атахтатар, көмүскэһэр. Куһаҕан, албын, ымсыы майгылаах дьахтар.

Мойот. Хорсун уол. Кини остуоруйа бүтүүтэ көстөр.

Туораах. 7 кутуйахтан саамай кыраларын Күөрэгэй Туораах диэн ааттыыр. Кыыс саамай сөбүлүүр кутуйажа, кини эмиэ Күөрэгэйи сөбүлүүр.

Кутуйахтар. Кутуйахтар алталар. Бэйэлэрин истэригэр эмиэ арахсаллар. Араас майгылаахтар. Бэйэлэрин эрэ санаан, доҕордорун Туорааҕы санаабаттарыттан Күөрэгэй кинилэри сэмэлиир.

Хас биирдии герой остуоруйа ис хоһооно сайдарыгар улахан суолталаах. Тимофей Сметанин «Күөрэгэй» остуоруйата Шарль Перро «Золушка» диэн остуоруйатыгар майгынныыр. Ис хоһоонунан, дьоруойдар майгыларынан. Маннык майгыннаһар өрүттээхтэр:

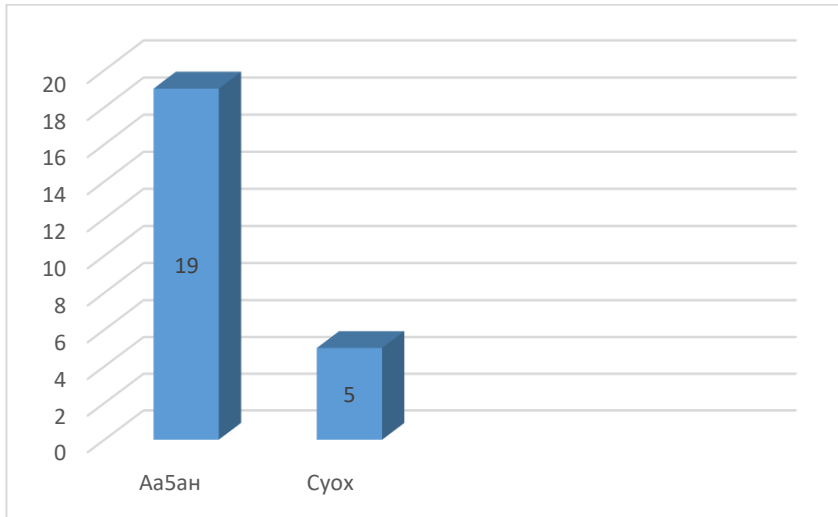
Майгыннаһар өрүттэрэ	Тимофей Сметанин «Күөрэгэй»	Шарль Перро «Золушка»
Ийэтэ суох тулаайах кыыс туһунан	Күөрэгэй	Золушка
Маачаха кыыска куһанлык сыһыаннаһар, дьииэ үлэтин үлэлэтэр	+	+
Маачаха бэйэтин оҕотун көмүскэһэр, өрө тутар	Олоону өрө тутар, атаахтатар	Кыргыттарын өрө тутар, атаахтатар, симиир
Тулаайах кыыс үлэһит, үтүө майгылаах, маачахатыттан куттанан барытын үлэлиир, утары саһарбат	+	+
Аҕалаахтар	+	+
Аҕалара ойбууттан куттанар	+	+
Тулаайах кыыс кыылга – сүөлгэ олус болҕомтолоохтук кэпсэтэр, убаастыыр	+	+

Хорсун уол	+	+
------------	---	---

Бу таблицаны көрдөххө, Шарль Перро «Золушка» остуоруйатыгар Тимофей Сметанин «Күөрэгэй» остуоруйата майгынныыр өрүтэ элбэх эбит.

Тимофей Сметанин «Күөрэгэй» остуоруйатын төһө элбэх киһи аахпытын уонна майгы туһунан тугу санылларын билээрибин оскуолабар анкета ыыппытым.

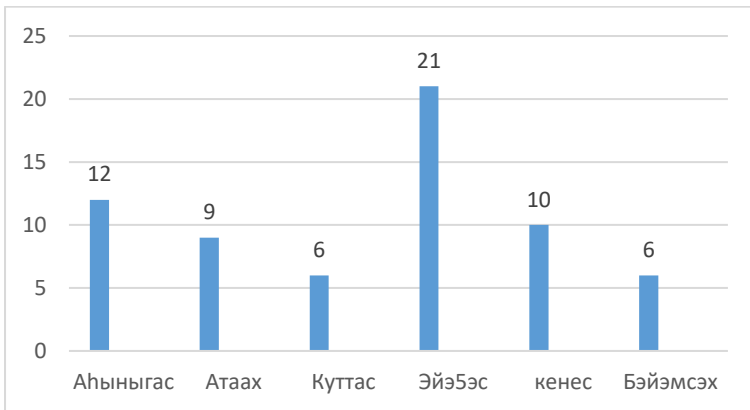
1. Ыйыты. Тимофей Сметанин «Күөрэгэй» остуоруйатын аахпыккыт дуо?

Бу диаграммаҕа көстөрүнэн, Тимофей Сметанин «Күөрэгэй» остуоруйатын анкетаҕа кыттыбыт дьон улахан аңара аахпыттар эбит. 24 оҕо кыттыбытыттан 19 аахпышпыт диэн хоруйдаабыттар.

2. Тимофей Егорович «Күөрэгэй» остуоруйатыгар киһи хайдах майгыта ойууламмытый?

Анкетаҕа кыттыбыт 24 киһи араастык хоруйдаабыттар. Ол курдук, маннык эппиэттэр бааллар:

Анкета 2-с ыйытыгыта аһаҕас, бэлэм эппиэтэ суох ыйытыгы этэ, 2-3 даҕааһынынан суруйуохтаах этилэр. Элбэх киһиэхэ хатыланар майгы араастара: аһыныгас, атаах, куттас, эйэбэс, көнөс, бэйэмсэх. Куттас диэннэ сорох оҕолор Күөрэгэй аҕатын киллэрэллэр. Аҕата ойоҕуттан куттанан кыһын иччитэх балаҕанна көһөрөрүн.

3 соруудах Майгы диэн тугуй? «үтүө майгын – көтөр кынатын» диэн өс хоһоону кытары сөпсөһөбүн дуо? Диэн ыйытыгыга манньк эппиэттэр бааллар:

1. Майгы диэн киһи өйө-санаата
2. Тутта-хапта сылдыра
3. Киһи поведениета
4. Киһи характера
5. Киһи хайдах киһитэ
6. Араас ситуацияларга хайдах сылдыра

24 киһи соруудахха эппиэттээбититтэн 100% саха өһүн хоһоонун кытары сөбүлэһэллэр, ол аата үтүө майгылаах киһи ситиһиилээх буоларын билэллэр.

3 баһа. «Күөрэгэй» остуоруйаҕа майгы арааһын наардааһын.

Тимофей Сметанин остуоруйатыгар көстөр тыһнар тыһннаах майгытын маннык наардыахха сөп:

<i>Үтүө</i>	<i>мөкү</i>
Эйэҕэс (Күөрэгэй)	Албын (Олоо ийэтэ)
Аһыныгас (Күөрэгэй)	Инсэ (Олоо, Олоо ийэтэ)
Хорсун (Күөрэгэй, Мойот, Туораах)	Хадаар (Олоо)
Үөрүнньэн (Күөрэгэй, кутуйахтар)	Өчөс (Олоо)
Эппиэтинэстээх (Күөрэгэй, ийэ эһэ)	Атаах (Олоо)
Көрсүө (Күөрэгэй)	Бэйэмсэх (Олоо, Олоо ийэтэ)

Өчөс, атаах, бэйэмсэх майгылаах Олоо уол бу остуоруйаҕа омсолоох герой. Кини кими да аһыммат. «Буорунан кыыс хатырбыт илиитин-атаҕын тобулута быраҕаттыы олорто.»

Албын. Олоо ийэтэ Күөрэгэй аҕатыгар «кыһын уолбун өлөрөрүгэ тийдэ» диэн албынныыр.

Инсэ. Олоо ийэтэ Күөрэгэй харчылааммытын истэн «оҕобун аҕал» диир. Кини харчыга ымсыыран дьүһүнэ кубулуйбута көстөр.

Аһыныгас буолуу. Биллэн турар, манна Күөрэгэй кириэр. «Күөрэгэй сарсыарда аһаан-сиэн баран, өтөххө кутуйахтарын аһата ыаҕыаҕа хааһылаах барда». «Күөрэгэй сэрэнэн-сэрэнэн кус тостубут унуоҕун көннөрдө, кумуйа тутта.»

Үөрүнньэн буолуу. Кутуйахтар Күөрэгэй хааһы аҕаллаҕына үөрэллэр. Ону суруйааччы маннык суруйар: «туран тыһланнастылар, уорбут-коппут курдук тула суурэн бойборууа сырыттылар»,

Көмүскэс, оҕомсох буолуу. «Эһэ кылана-кылана, оҕолорун уна-ханас садьыйда».

Хорсун. Мойот хорсун буолан Күөрэгэйи бөрөттөн быһыһыр, куттаммат.

Түмүк

Онон, Тимофей Сметанин «Күөрэгэй» остуоруйатыгар аңыйах дьоруой көстөр даңаны, киһи араас майгыта ойууланар. Киһи омсолоох да, үтүө да майгыта кыылынан сирэйдэнэн арыллыыта үгүс.

Тимофей Сметанин «Күөрэгэй» остуоруйата Шарль Перро «Золушка» остуоруйатын кытары ис хоһооно майгыннаһар. Икки остуоруйаҕа иккиэннэригэр ийэтэ суох хаалбыт кыргыттар тустарынан. Иккиэн маачахалаахтар, ажалара ойохторуттан куттанан тугу даңаны утары санарбаттар. Күөрэгэй даңаны, Золушка даңаны майгылара көнө, эйэбэстэр, үлэһиттэр, аһыныгастар. Икки остуоруйаҕа иккиэннэригэр хорсун уол баар. Кыргыттар иккиэн кыыллары кытары доҕотторун курдук кэпсэтэллэр. Икки остуоруйаҕа иккиэннэригэр маачахалара бэйэлэрин оҕолорун өрө туталлар.

Киһи майгыта бэйэтиттэн тутулуктаах. Үтүө майгылаах киһини кыыл-сүөл эрэ буолбакка, тулалыыр дьон убаастыыллар, көмөлөһөллөр. Буойун суруйааччы Тимофей Сметанин бу айымньытынан үтүө майгылаах буолун диэн үөрэппит дии саныбын.

Туһаныллыбыт литература:

1. Бурцева М. - Не могла глядеть на них без смятения души: к 75 – летию Т.Сметанина //Дабаан. – 1994. - №№ 51-52. – 30 апреля. – С.5
2. Васильева, А. Тимофей Сметанин олобун уонна айар улэтин туьунан эссэ тэгул / А. Васильева // Чолбон. — 2019. — С. 84- 90.
3. Егоров А., Протодьяконов В., Павлова В. Писатели Якутии: Биобиблиогр. Справочник. - Якутск: Кн.изд-во, 1981. - 271 с. О нем. - С. 164-166
4. Сметанин Т.Е. Күөрэгэй. - Дьокуускай, 1992
5. Сметанин Т.Е. Стихи, рассказы, повести, сказка и пьесы для детей. – Якутск, 2017